

Природа и история в “История” на Никола Вапцаров

Публикувано от Simonsita на 09.03.2010

Природа и история в “История” на Никола Вапцаров

Настоящото тълкуване на Вапцаровото стихотворение „История“ ще се опита да апострофира негативността на централното понятие в текста. Тоест то ще настоява най-вече върху това, че Историята е невинна в своето произвеждане на авторитети, а онези, които отправят неумолимите си претенции към нея, са водени предимно от пред-разсъдъци (Vor-urteile). Тук ще се абстрахирам от очевидния факт на жестова и същинска диалогичност във Вапцаровата поезия¹, за да проследя как диалогът в „История“ се затормозява, какво осуетява неговото постигане и защо именно непостигането му е така продуктивно за смислите на този изключително промислен и проникновен текст, успял да се извиси над присъщата на Вапцаровата поезия полемична идеологемност.

Текстът е изграден от фундаментални реторични питання (Какво ще ни дадеш, историко...; Ще бъдеш ли поне признателна, че те нахранихме с събития...), от категорични отговори предзнания (Ний бяхме неизвестни хора...; Поетите ще са улисани // във темпове и във агитки// и нашта мъка ненаписана// сама в пространството ще скита), от наративно втъканата ненаписана история (Живот ли бе // да го опишеш...) и от финален изстрадано утвърдителен ултиматив (Но разкажи // със думи прости...). Тук ни интересува не реторичната стратегия на творбата, макар че тя не може да бъде пренебрегната от какъвто и да е анализ, а по-скоро онова, което я провокира и извиква в текста, или онова, което моделира особената съдържаност, строгата овладяност на слога, подчертаната апатетичност на изказа, премерено „обективната“ му интонираност.

Цялото говорене в „История“ принадлежи на едно „ние“, което започва да се самоделинира с пределна конкретност още от началните стихове - дефиниране, нестихнало до поантата (Коларов 1999:185). Похватът на автохарактеризиране е специфичен за Вапцаровата поетическа мисловност („Двубой“, „Вяра“, „Доклад“ и мн. др.), но тук обобщеното „ние“ - тези отявлено простовати герои - са парадоксално положени във времето, демонстративно са раздвоени между предузнатото си минало и своето угнетително настояще. Постигната е онази „откритост“ в хронологичния поток, която Гадамер постулира в концепциите си за историята. Вапцаровите персонажи са нефиксирани и същевременно неуловими за Историята, но те носят и изразяват своите предразсъдъци към нея,

наясно са, че априорно стоят извън нейните механизми на описване, извън нейните регистри, извън нейния порядък. И то не защото Историята отбира за своите записи само имената на знатните люде и нехае за онези, които я правят, а защото тези персонажи страдат от една много важна липса, те не притежават онази интуиция, онова предчувствие, предзнание, увереност, които да им гарантират „влизането“ в Историята - липсва им усетът за епоха, за срез, за извънредно събитие. Те са завихрени именно от потока на времето, захвърлени са в преходността, без да са в състояние да открият, да заживеят, да изпълнят с битие своя единствен миг, придавайки му уникалност. Тази неспособност - да се отъждествиш със събитие, което спира времето, което обособява епохите една от друга, което ги противопоставя, - е извор за трагизма на тези персонажи (тук бих искала да напомня, че и в стихотворения като „Хроника“, „Епоха“, дори „Кино“ е решаващо неумението на героите или на лирическия Аз да се идентифицират с някакво същностно ставане, с някакъв неповторим белег или явление, което да ги впише сред особеностите на конкретното време, т.е., оказва се, че макар Вапцаров да е прекомерно актуален поет, макар поезията му да откликва на техническите нововъдения, да опоектизира машините, да огласява новата романтика (Аз искам да напиша // днес // поема, // в която да диша // на новото време // стихът), тя все пак е децентрирана в усилията си да обеме в синтез, да назове с изчерпателното слово своя времеви отрязък - или у Вапцаров хоризонтът на живеене неизменно ограничава, немислимо е да бъде надскочен). По този начин недостигът на времевата перспектива бива непрестанно компенсиран в поезията му - или чрез настойчиви, достоверни в детайлите си взирания в утоичното бъдеще („Не бойте се, деца“), като понякога дори тези утопии биват леко иронизирани („Ще бъда стар, ще бъда много стар...“), или чрез трансцендиране в идеални взривоопасни, нагнетени с революционност, с разтърсваща епохалност пространства (цикълът „Испания“, стихотворението „Двубой“). Обаче когато лирическият Аз или лирическото „ние“ са ситуирани в пределно битовизираното битие, неизменно се поражда усещането за ограбен, празен, несмислен, „скотски“ живот („Доклад“, „Рибарски живот“). В „История“ опитът за неизживяния живот вече е поднесен със сентенциозен размах - персонажите на тази творба не подлежат на тълкуване, на разбиране и на запомняне от Историята, тъй като са прекалено ординерни, а са такива, тъй като им липсва епохалност, лишени са от усет за история². За тяхната мъка не съществува исторически код: Историята се конституира от значимите събития, които градят неумолимата ѝ линейност напред, които гарантират непрестанното ѝ ставане, които ѝ придават неистинен оптимизъм, който именно осмисля нейната протекаемост и непрекъснатост, докато тези герои - портретувани в цялата си простодушна натуралност, неофициозност и нелицеприятна трагичност - биха искали да се видят отразени там като откъснат, отделен, изпълнен с неповторимо съдържание миг, като спряло време, като частна есенция на битието. Разривът между претенции и същност, настояването да се изнамери онзи невъзможен код на Историята, който би я преобърнал, деисторизирал³, е голямата находка във Вапцаровия текст. Този спонтанен, непосреден бунт срещу диалектиката на времето, страшният ропот срещу неговия неспирен ход, в който хората губят неповторимостта си и се превръщат само в пре-ход към нещо друго (един бунт, струва ми се, напълно осъзнат в съвършената си напразност и парадоксалност от автора на стихотворението), е и продуктивното противоречие в текста, онова генеративно ядро, от което покълва и започва да се разплита - в цялата си сурова граматика - спотаената, изтритата, неизписваемата история. Всъщност успоредяването на две версии на една история е също вече изпробван похват у

Валцаров („Песен за човека“). Но в „История“ това „ние“, което се е заело да опровергава официозния език на Историята, съвсем не цели да завоалира своя мощен отричащ патос с мнимо безсилие или неловкост на говоренето⁴. Напротив, разказът за раждането, измирането, оцеляването е организиран градационно в едно напористо, яростно говорене, което сякаш едва се самоовладява, което се ползва от конкретиките на живота, но не толкова за да си придаде автентично звучене, а по-скоро за да из-пише действителната си история. Но именно тук се съдържа и значещата провокация, тъй като голямата История е подменена от множество прекъснали ненавреме истории, от живота, който не се разгъва в идеална причинно-следствена каузалност, в който горестта и нелепата смърт не са обусловени, нито причинени, а прииждат и поразяват като бедствия, като природни стихии. Но за история ли става дума в този разказ, не е ли следван някакъв друг ход, нехронологичен, нелинеен, непостъпателен, ход, лишен от развитие, ход, който напомня по-скоро цикъл, затворен кръг, който изписва един безмилостен кръговрат? Всъщност Валцаров извършва една много по-радикална подмяна: той не просто игнорира голямата, самофалшифицираща се История с малката, която разкрива все нови и нови свои пластове автентичност, а противопоставя на Историята с „пожълтелите страници“ природата, естеството *par excellence*. Опозицията „история - природа“ (съответно „култура - естество“, „вторичност - първичност“, „опосредстваност - непосредност“) е конститутивна в „История“. Това обяснява и появата на драстично натуралистичното самоописание на „ние“ в този разказ („гризли сухите си бърни“; „като мухи сме мрели есен“; „жените вили по задушница“; „работехме като добитък“; „търтвахме навън“; „плюехме намръщено“). Този натурализъм не е нещо ново за поезията на Валцаров, която по принцип залага на рязкото смесване и взаимопроникване на разнородни стилови регистри на езика⁵. Но той се отличава от натурализма в „Рибарски живот“, в „Доклад“, от натуралистичните „експлозии“ в „Кино“, „Ботев“, „Песен за човека“, „Горки“ и др., тъй като е продукт на цялостна визия за битието, видяно именно през и чрез природното. Персонажите, които в началото на текста отправят максималистичните си изисквания към Историята, се самоописват в своята деградираща антиисторичност, те са очебийно д е х у м а н и з и р а н и, т.е. категорично изравнени до животинското. Те не живеят, а оцеляват, продукт са на е с т е с т в е н п о д б о р, а онова, което преживяват по-сетне в своя живот, не е индивидуално, нито социално, то е предопределено от един ненарушим ред на биване, в който ходът на социалното време и прогресът на Историята по никакъв начин не могат да се врежат. „Мъдруването на бащите“ е израз именно на тази изначална непроменливост, която не би могла да се превърне в тотална промяна. Дори бунтът на младите, в който все пак е отбелязана виталната анархистичност, е предаден буквали-стки принизено, като прекършен полет:

търтвахме навън, където

една надежда ни докосваше

със нещо хубаво и светло.

Тоест дори и младите, които са заразени от патоса на Историята, се самокоментират в една донякъде комична светлина, като тук усещането за безнадеждност в стремленията явно надмогва иронията и скепсиса. Голямата История извършва все пак своя безуспешен пробив в живота на

новото поколение („и късно през нощта си легаме // с последните комюникета“), пробив, осъществен именно чрез нахлулата политическа реалност в този обречен живот, но неверието, че Голямото окончателно е навлязло в малкия, предварително ясен, предварително приключил живот, продължава да пронизва ироничните стихове, които визират функционирането на едно колективно тяло, на едно по-скоро биологично, а не социализирало се поколение:

о, как сме чакали напрегнато

в задръстените кафенета... (подч. м., Б. Д.)

И точно тук ще изригне същинският бунт - не толкова срещу „оглупялата мъдрост“ на „бащите“, не и срещу Историята, която пристрастно селектира и идеологизира събитията и участниците в тях, колкото и най-вече срещу несбъдналото се бъдеще, срещу нереализирания излаз от кръга на природното, който притежава своя логика и закони, напълно разминаващи се с тези на Историята:

не мога повече, не искам...

Природното и историческото никога не биха могли да съвпадат, но те биха могли да бъдат съизмерени, което блестящо е доказано и показано във Вапцаровата творба: гласът на природата проговаря убедително срещу писанията на Историята, но не би могъл да бъде историзиран, не би могъл да се отъждестви със самата История - може единствено да звучи подмолно в Историята, като постоянно напомняне, че съществува - освен възхода, прогреса, безукорната линия - и кръгът, регресът, примитивът, упадакът:

под буквите и редовете

ще вика нашето страдание

и ще се зъби неприветно...

Има нещо в суровостта на Вапцаровата „История“, в шокиращите ѝ визии, сходно на италианския неореализъм в киното - една много силна интуиция за голямата поезия на примитива, на грубияна, на естествения човек, като - отново съм длъжна да подчертая - „История“ не следва естетически каузи, езикът тук не е нарочно „оварварен“ заради някакви доктрини, - Вапцаровият натурализъм е някак странно дестилиран, той не е натраплив, а е крайно уместен, породен като дискурсивна необходимост.